

Vodič kroz LGBTIQ+

teme za nastavnice i
nastavnike osnovnih i
srednjih škola

Podgorica, 2026.

Vodič kroz LGBTIQ+ teme

za nastavnice i nastavnike
osnovnih i srednjih škola

Izdavač:
Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Urednik:
Miloš Knežević

Priredili:
Svetlana Jovetić Koprivica
Miroslav Minić

Produkcija:
Centar za građansko obrazovanje (CGO)

ISBN 978-9940-44-090-9
COBISS.CG-ID 37792004

Publikacija je dio projekta „*Kroz kaleidoskop raznolikosti – bolje perspektive za LGBTIQ+ prava*“, koji Centar za građansko obrazovanje (CGO) koji je finansijski podržan od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autorskog tima i CGO-a i ne odražava nužno stavove Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.

Sadržaj

4

Priredivačka riječ

5

01 Kad uvreda postane otpor

8

02 Nevidljivi ožiljci

10

03 Rušenje granica tišine

12

04 Zajednički cilj - dobrobit djeteta

15

05 Savezništvo koji mijenja pravila igre

18

06 Nulta tolerancija na nasilje

Priredivačka riječ

Crnogorskom obrazovanju savremenog doba nedostaje prostor za razgovor o kvir temama. Pored obrazovnih tema koje su uključene u važeće kurikulume, kvalitetna edukacija podrazumijeva stalno produbljivanje međupredmetnih oblasti.

Škola nije mjesto gdje se stiču samo znanja i vještine, već je njena uloga vaspitna i treba da omogući razvoj ideja, mišljenja i stavova. Zbog toga, ignorisanjem kvir tema može se doprinijeti postojanju stereotipa i predrasuda koji su u srži nasilja.

Govoreći o kvir temama na času možemo spriječiti vršnjačko nasilje. Ovaj praktikum počiva na ideji da se o kvir temama govori naučno utemeljeno, direktno i otvoreno kako bismo suzbijali homofobiju i transfobiju.

Vjerujemo da će ovaj praktikum biti podrška nastavnicama i nastavnicima da mlade podučavaju poštovanju različitosti, empatiji, samokontroli, samopouzdanju, ali i spremnosti da i sami budu aktivistkinje i aktivisti za borbu protiv narušavanja bilo kojih ljudskih prava.

Uloga prosvjetnih radnica i radnika treba da bude primarno saveznička. Zašto? Praksa nekad pokazuje da će se đaci prije opredijeliti za povjeravanje nastavnici ili nastavniku nego roditelju, staratelju ili hranitelju. Ukoliko nastavnice i nastavnici nijesu adekvatno upoznati sa kvir temama, postoji mogućnost da blagovremeno ne prepoznaju specifične oblike diskriminacije mladih i da ne budu u prilici da pruže neophodnu podršku.

Prepoznavanje kvir tema u školi i otvoreni razgovor o njihovoj važnosti može poslati poruku široj zajednici o toleranciji kao najvažnijoj socioemocionalnoj vještini.

Svetlana Jovetić-Koprivica,

profesorica Crnogorskog, srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti

Živimo u vremenu u kojem je tradicionalno postavljen nastavni proces zapravo duboki jaz u odnosu na mlado biće u školskoj klupi koje se tek formira. Zato vjerujemo da je naša dužnost da ovim generacijama ponudimo razumijevanje umjesto straha i prihvatanje umjesto ponižavanja.

Jedan od najznačajnijih ciljeva savremenog obrazovanja je razvoj kritičkog mišljenja. Dospjeti do tog cilja svakako nije moguće ako društvo ne učinimo pluralističkim. Taj pluralizam podrazumijeva dekonstrukciju snažno uvriježenih normi i podstiče učenice i učenike da preispitaju stroge rodne uloge, da budu otvoreni za inkluzivno obrazovanje, da dobiju široku i kompletnu sliku o životima naučnica, naučnika, umjetnica, umjetnika, sportistkinja, sportista i društva u cjelini.

Istraživanja i statistike dosljedno ukazuju na to da su LGBTQIQ+ mlade osobe izložene povećanom riziku od različitih mentalnih i društvenih poteškoća, što je često posljedica marginalizacije, neprihvatanja i diskriminacije na osnovu njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Važno je naglasiti da se ovom temom već dugi niz godina bave pedagozi i pedagoškinje, psiholozi i psihološkinje u školama, socijalni radnici, kao i brojni drugi stručnjaci uključeni u obrazovni sistem.

Ipak, smatramo da je naša odgovornost da podijelimo iskustva i znanja koja svakodnevno stičemo u učionici, ali i kroz različite edukacije, kako bismo pružili podršku kolegincama i kolegama u razumijevanju i adekvatnom pristupu ovim temama. Podsticanje inkluzivnosti, uvažavanja različitosti i stvaranje sigurnog okruženja za sve učenice i učenike može biti jedan od ključnih koraka u prevenciji i ublažavanju efekata nasilja LGBTQIQ+ mladima.

Miroslav Minić,

profesor Crnogorskog, srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti

O1 Kad uvreda postane otpor

Razumijevanje homofobije

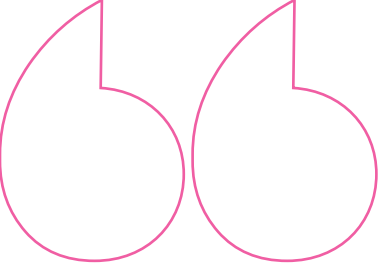
Izvorno posmatrajući riječ *kvir* (eng. queer), njeno značenje predstavlja nešto čudno, ekscentrično ili izvan prihvaćenog i svakidašnjeg. U prvoj polovini XX vijeka ova riječ je bila pogrdan naziv koji unižava ili marginalizuje sve one osobe koje nijesu u cjelosti pripadale društvenoj normi podudaranja pola i roda. Međutim, osamdesetih i devedesetih godina prošlog vijeka aktivističke grupe u Americi i Evropi odlučuju da promijene pravila igre, polazeći od toga da *ako sami sebe nazovemo onim čime nas vrijeđate zauvijek ćemo vam oduzeti moć da nas povrijedite*. Tako je sama riječ *kvir* prešla put od uvrede do otpora. Kasnije će se tome pridružiti snažna solidarnost, humanost, ponos i dostojanstvo.

SVRHA UČENJA: Definisiranje pojmova LGBTIQ+ i homofobije

Koncept ove radionice u središtu ima pitanje dostojanstva osoba koje su donedavno bile potpuno istorijski i sistemski nevidljive u Crnoj Gori. Od nastavnice i nastavnika se očekuje da na ove teme nikada ne govori kao o problemu, fenomenu, posljedici modernizacije ili razvoja tehnologije, već kao o bićima sa jednakim pravom na dostojanstvo, pripadanje, sigurnost i sreću. Nastavnica/nastavnik može započeti diskusiju jednostavnim pitanjem zašto se heteroseksualnost podrazumijeva, a sve ostalo traži dodatna objašnjenja.

Ukoliko učenice i učenici nijesu upoznati sa značenjem skraćenice **LGBTIQ+**, neophodno je dati kratka objašnjenja:

- L** - lezbijka: žena koju emotivno i/ili seksualno privlače žene;
- G** - gej: muškarac kojeg emotivno i/ili seksualno privlače muškarci;
- B** - biseksualna osoba: muškarac ili žena koje emotivno i/ili seksualno privlače osobe istog, ali i različitog pola/roda od sopstvenog;
- T** - transrodna osoba: muškarac ili žena čiji se rodni identitet ne poklapa sa polom stečenim pri rođenju;
- I** - interseksualna osoba: muškarac ili žena rođeni s biološkim, hormonalnim ili hromozomskim karakteristikama koje se ne uklapaju u stroge medicinske definicije muškog ili ženskog tijela;
- Q** - kvir: osobe koje ne prihvataju stroge etikete ili njihov identitet izlazi iz okvira tradicionalnih normi;
- +** - **plus**: simbolizuje postojanje drugih identiteta poput aseksualnih, panseksualnih ili nebinarnih i da su svi dio ove zajednice. Međutim, treba imati na umu da neki ljudi možda neće željeti da se identifikuju ni sa jednom postojećom kategorijom.

Hrabrost se ne ogleda u tome da bilo koga, bilo kada ponižavaš jer je drugačija/ drugačiji. Prava hrabrost je biti onaj koji pruža ruku onda kada svi okreću leđa ili prosto biraš da živiš ono što jesi.

Ova misao treba da uvede učenice/učenike u otvoreni razgovor o homofobiji u školskom okruženju. Homofobija se ispoljava kroz predrasude i netrpeljivost prema osobama za koje se pretpostavlja da su kvir osobe.

Homofobija može biti direktna, izražena kao fizičko nasilje, podrugivanje, uvredljivo obraćanje, dobacivanje u školskom holu, upadljivo gledanje i komentarisanje i namjerno izbjegavanje.

Indirektno, homofobija se pojavljuje i kao odluka da određena osoba bude isključena iz društva zbog svojih osobina koje je društvo definisalo kao neuobičajene.

Nastavnica/nastavnik može ponuditi učenicama i učenicima nekoliko problemskih situacija koje zahtijevaju iznalaženje načina da se date situacije riješe.

Džodi Foster, dobitnica dva Oskara, nakon višedecenijskog skrivanja svoje seksualne orijentacije, javno je predstavila partnerku i postala simbol hrabrosti.

Glas ubijenog Lorke

Značajno je da se uz književno stvaralaštvo najznačajnijeg španskog pjesnika i dramskog pisca - Federika Garsije Lorke učenicama i učenicima saopšti da je bio homoseksualac. Predstavljanje Lorkinog života, uključujući i njegovu tragičnu smrt tokom Španskog građanskog rata, kao i činjenicu da mu se ne zna tačno mjesto groba, može produbiti razumijevanje književnosti i razviti empatiju kod učenika i učenica. Federiko Garsija Lorke ubijen je 1936. godine zbog njegovih uvjerenja, bio je optužen da je socijalista i zbog svoje seksualne orijentacije.

Objašnjenje termina

Pol podrazumijeva biološke razlike između žena i muškaraca. Ove razlike su uglavnom trajne i univerzalne.

Rod podrazumijeva uloge žena i muškaraca koje im je društvo dodijelilo. Mišljenja, stavovi i ponašanja prema rodu naučeni su i mogu se mijenjati.

Panseksualnu osobu može privući neko ko se identifikuje kao bilo koji pol ili nikakav pol. Prefiks "pan-" znači "sve". Slično, panseksualnost znači da osobu mogu privući ljudi svih polova.

Aseksualna osoba je osoba koja ne osjeća seksualnu privlačnost prema drugim ljudima, ili je osjeća vrlo rijetko. To ne znači da ne može imati emocije, ljubav ili bliske odnose, već samo da seksualna privlačnost nije dio njenog iskustva ili nije važna.

Nebinarna osoba je osoba čiji rodni identitet nije isključivo muški ili ženski. To znači da se može osjećati kao kombinacija oba roda, kao nijedan od njih, ili na neki drugačiji način koji ne spada u tradicionalne podjele na muško i žensko.

PROBLEMSKA SITUACIJA 1: Veoma talentovani dječak konstantno propušta časove plesa, glume i pjevanja jer se plaši da će ga vršnjaci nazvati „pederom“.

PROBLEMSKA SITUACIJA 2: Djevojčica se ustručava da obuče tamnoplavu trenerku širokog kroja, duks, kačket i džeparice, jer se plaši da će biti etiketirana kao transrodna osoba.

PROBLEMSKA SITUACIJA 3: Prijateljstvo između dva druga polake nestaje jer se jedan od njih izjašnjava kao gej, a drugi odustaje uvjeren da važi - „s kim si, takav si“.

PROBLEMSKA SITUACIJA 4: Djevojčice kriju da im je omiljena pjesma „The Code“, koju izvodi Nemo - pobjednik Pjesme Evrovizije iz Švajcarske. Razlog tome je što se ovaj umjetnik izjašnjava kao nebinarna osoba, a pjesma „The Code“ nosi snažnu poruku o prihvatanju sebe i pronalaženju sopstvenog identiteta.

Homofobija nema mjesta u školi niti među vršnjacima. Važno je da učimo da poštujemo jedni druge bez obzira na razlike, jer svako ima pravo da bude ono što jeste. Prihvatanjem i razumijevanjem gradimo sigurnije i prijateljskije okruženje za sve učenice i učenike.

Almodovarova podrška

Filmovi španskog reditelja Pedra Almodovara predstavljaju vrijedan resurs za nastavnice i nastavnike koji žele da na pristupačan način otvore teme identiteta, različitosti i prihvatanja. Njegov opus je poznat po tome što kroz snažne emocije, boje i muziku prikazuju živote kvir osoba kao autentične i ljudske, bez stereotipa i osude. Upravo takav pristup omogućava gledaocima da razviju empatiju i razumijevanje, jer se likovi ne posmatraju kroz etikete, već kroz njihove priče i odnose. Pedro Almodovar u svojim filmovima često pomjera granice i prikazuje rodni i seksualni identitet kao fluidan i prirodan dio života. Njegovi filmovi na jednostavan, ali umjetnički snažan način otvaraju prostor za razgovor o kvir temama u učionici, čineći ih bližim i razumljivijim svim učenicima. Zbog toga mogu biti korisna pedagoška sredstva u razvijanju inkluzivnog i podržavajućeg obrazovnog okruženja. Neki od njegovih najznačajnijih filmova: „Sve o mojoj majci“, „Visoke potpetice“, „Kika“, „Zakon požude“, „Veži me“, „Žene na ivici nervnog sloma“, „Koža u kojoj živim“, „Loše vaspitanje“, „Bol i slava“, „Čudan način života“...

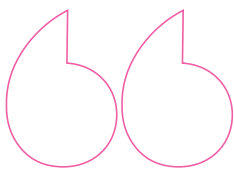
02 Nevidljivi ožiljci

Prepoznavanje homofobnog vršnjačkog nasilja

Iako ne počinje klasičnim, vidljivim fizičkim sukobom, homofobno nasilje prisutno je u školama. Najčešće se ispoljava kroz specifičan, veoma uvredljiv i degradirajući govor. Ono predstavlja ozbiljnu prijetnju po mentalno zdravlje ne samo učenica/učenika koji su izloženi nasilju već i onih koji nasilje sprovode.

Homofobno vršnjačko nasilje se mnogo teže otkriva od drugih oblika vršnjačkog nasilja upravo zbog toga što se teme seksualne orijentacije smatraju težim za otkrivanje pred odraslom osobom. Ponekad je nužno da nastavnica/nastavnik prepozna bilo koji vid najave homofobnog nasilja i da reaguje preventivno.

SVRHA UČENJA: Razvijanje osjetljivosti za prepoznavanje homofobnog vršnjačkog ponašanja i njegovo suzbijanje

Svako ćutanje na homofobno nasilje predstavlja odobravanje nasilnog ponašanja i izdaju osobe kojoj je potrebno da sačuva svoje dostojanstvo. Reagujući na sitnice nekad možemo spriječiti ozbiljne posljedice.

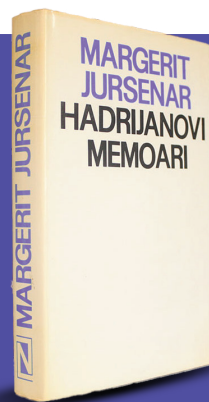
I VJEŽBA: *Reagujem/ignorišem* omogućava učenicama i učenicima da u kratkom vremenskom periodu jasno ispolje svoje stavove, ideje i mišljenja, ali istovremeno da sa samopouzdanjem uđu u igru uloga. Nastavnica/nastavnik bira dva učenika i objašnjava im da što uvjerljivije odigraju prepirku na času fizičkog vaspitanja u kojoj jedan od njih govori „dodaj tu loptu, ne budi peder“. Od ostatka grupe se očekuje da se opredijeli da li će odmah reagovati i prepoznati rječnik kao uvredljiv ili će ignorisati jer je to „samo šala“.

Nakon što se odrede u odnosu na datu situaciju, učenice i učenici objašnjavaju svoj stav. Od nastavnice/nastavnika se očekuje da podrži stav učenica/učenika spremnih da reaguju na datu situaciju i da ponudi dodatna pojašnjenja učenicama i učenicima spremnim da ignorišu takvu situaciju, jer kako je već napomenuto – ignorisanje je podrška homofobnom vršnjačkom nasilju.

II VJEŽBA: Nastavnica/nastavnik bira učenicu/učenika koji će na tabli ispisati sljedeću rečenicu: *Đorđe iz VIII2 je gej*.

Ljubav u doba cara Hadrijana

Kulturni roman „Hadrijanovi memoari“ može biti dragocjeno štivo koje na suptilan i dostojanstven način otvara prostor za razgovor o ljubavi, identitetu i ljudskoj bliskosti. Autorka Margerit Jursenar kroz lik cara Hadrijana prikazuje i njegovu duboku emocionalnu vezu s Antinojem, čime se homoseksualnost uvodi prirodno, nenametljivo i univerzalno razumljivo. Kako se ova knjiga čita kroz generacije, važno je da se o njenim temama govori otvoreno, uvažavajući različite identitete i iskustva. Na taj način književnost postaje snažno sredstvo za razvijanje empatije, razumijevanja i inkluzivnog pristupa u obrazovanju.

Nastavnica/nastavnik bira učenicu/učenika koji će u datoj situaciji biti Đorđe, koji zatiče natpis na tabli. Od nastavnice/nastavnika se očekuje da učenicu/učenika podstakne na otvoreni razgovor o tome kako se osjeća u ovoj situaciji, dok se ostali učesnice i učesnici opredjeljuju da li će reagovati ili ignorisati kako natpis, tako i njegova osjećanja.

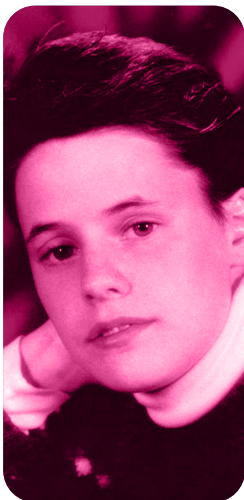
III VJEŽBA: Nastavnica/nastavnik bira učenicu/učenika koja/koji igra nastavnicu/nastavnika biologije i namjerno preskače lekciju o polnom identitetu jer smatra da su takve teme neprijatne za učionicu.

Od učenica/učenika se očekuje da obrazlože svoj stav kada se opredijele da li će na ovu situaciju reagovati ili ignorisati.

IV VJEŽBA: Nastavnica/nastavnik bira tri učenice/učenika koje/koji zajedno treba da rade na projektnom zadatku iz muzičke kulture/umjetnosti, jer njih dvije/dvoje odbijaju da rade s djevojčicom koja ima kratku kosu i nosi široku odjeću. Od učesnica/učesnika se očekuje da obrazlože svoje mišljenje dok nastavnica/nastavnik uvjerljivo potkrepljuje stavove reagujem i zahtijeva od učenica/učenika da napišu što bi tačno uradili u određenoj situaciji.

Životna priča Brendona Tine

Film „Dječaci ne plaču“ za koji je Hilari Svonk dobila Oskara za najbolju glumicu, zasnovan je na stvarnoj priči Brendona Tine, transrodnog muškarca koji je bio žrtva brutalnog nasilja. Ova priča može biti polazna tačka za razgovor o sigurnosti u školi. Nastavnice i nastavnici mogu naglasiti važnost reagovanja na diskriminaciju. Time se jasno postavljaju granice neprihvatljivog ponašanja.

Alan Turing, otac moderne informatike koji je spasao milione života u Drugom svjetskom ratu, dešifrujući njemačke mašine Enigma, posthumno je amnestiran nakon što je bio osuđen zbog svoje homoseksualnosti.

03 Rušenje granica tišine

Komunikacija sa LGBTIQ+ mladima

Komunikacija sa LGBTIQ+ mladima ne zahtijeva bilo kakve specifične pedagoške kompetencije ili ekspertske vještine. Riječ je o komunikaciji koja podrazumijeva poštovanje ličnosti i dostojanstva druge osobe. Ovakva komunikacija šalje poruku безусловnog prihvatanja i osjećaja sigurnosti za mladu osobu koja otkriva sebe i svoje mjesto u svijetu. Ukoliko razgovarate sa transrodnom ili nebinarnom mladom osobom, u direktnoj komunikaciji poštujujte ime koje je za tu osobu prihvatljivo, bez obzira na to da li se ono razlikuje od imena u dnevniku ili drugom dokumentu. Na taj način možete izbjeći osjećaj odbačenosti i nepovjerenja kod osobe sa kojom komunicirate. Ukoliko u vašem vaspitnom modelu i sistemu vrijednosti postoji određeni homofobni segment, preispitajte sopstveni stav i ne dozvolite da mlada osoba primijeti da ste „šokirani“ njenim ili njegovim identitetom.

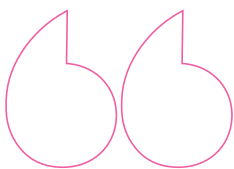
Ukoliko se mlada osoba opredijeli da vam se povjeri u vezi sa svojim identitetom, nikada nemojte zaboraviti da je to znak ogromnog povjerenja i poštovanja. Od kvalitetne nastavnice/ kvalitetnog nastavnika se očekuje da tu informaciju zadrži za sebe i ne komentariše sa koleginicama/kolegama i drugim đacima u školi bez izričite dozvole osobe koja se povjerila.

U tom smislu postoje određeni izuzeci, a jedan od njih je ukoliko uočite da je učenica/učenik neposredno ugrožen ili je u riziku od samopovređivanja. Očekuje se da nastavnica/nastavnik bude dovoljno hrabra/hrabar i pruži podršku ne samo kroz riječi već i kroz akciju. Zbog toga vodite računa o ispoljavanju konzervativnih stavova, koji mogu povrijediti kvir učenicu/učenika i kreirati potpuno nepovjerenje u školsko okruženje.

Ponekad valjana komunikacija ne podrazumijeva nužno riječ ili akciju, već to može biti i poster na vratima kabineta o ljudskim pravima ili skretanje pažnje na uspješne kvir naučnike, umjetnike i sportiste.

Ian Torp,
petostruki olimpijski šampion u plivanju, javno je govorio o svojoj seksualnoj orijentaciji 2014. godine, nakon što se povukao sa sportske scene.

Naš posao se ne ogleda u tome da razumijemo sve i uvijek, ali naš posao mora biti da volimo i poštujemo svako mlado biće koje očekuje našu podršku na putu ka sopstvenoj autentičnosti. Mladi se ne moraju uklopiti u naša očekivanja, ali mi moramo imati dovoljno mudrosti da ih podržimo na putu otkrivanja i življenja sopstvenog identiteta.

SVRHA UČENJA: Nastavnica/nastavnik razvija vještine inkluzivne i na poštovanju zasnovane komunikacije sa LGBTQ+ učenicama i učenicima, prepoznaje važnost uvažavanja različitih identiteta i koristi jezik koji podržava i ne diskriminiše, doprinoseći stvaranju sigurnog okruženja.

Realizacija ove vježbe zapravo podrazumijeva razmjenu iskustava sa kolegionicama i kolegama, a može biti realizovana na sjednicama stručnih aktiva. Cilj ove vježbe je pravljenje jasne granice između neznanja i odbacivanja, s jedne strane, i podrške i razumijevanja, s druge strane, u komunikaciji sa LGBTQ+ mladima.

SITUACIJA	NEPOŽELJAN ODGOVOR	POŽELJAN ODGOVOR
Učenica kaže: „Ja sam kvir.“	Nastavnica kaže: „Ma to je samo mladalačka faza. Proći će te.“	„Hvala ti puno na povjerenju. Tu sam za tebe.“
Učenik se obraća drugarici: „Baš se oblačiš nekako muškobanjasto.“	„Ja mislim da bi ti divno stajale haljine.“	„Svi imamo pravo da se oblačimo i osjećamo kako god želimo.“
Učenica pita druga u klupi: „Imaš li djevojku?“	„Vrijeme ti je više da imaš djevojku.“	„Ako te već interesuje njegova intima, pitaj ga da li je s nekim u vezi.“
Dječak izgovara drugu: „Brate, koja si ti trandža.“	„Nemoj se tako šaliti.“	„U školi i kod kuće poštujemo dostojanstvo svih ljudi.“
Učenica postavlja pitanje odjeljenjskom starješini: „Da li da kažem roditeljima da sam lezbijka?“	„Moraš im reći i dođite zajedno kod školskog psihologa.“	„To je tvoja odluka i ja te u tome podržavam.“
Nastavnik primjećuje da se učenica kontinuirano izoluje.	„Imaš pravo da ih se kloniš ako te nerviraju.“	„Tu sam za tebe ako ti treba razgovor i podrška.“
Nebinarna učenica otvoreno pokazuje strah od mržnje odjeljenja.	„Samo budi kao oni i ne brini.“	„Zajedno ćemo napraviti plan zaštite i osjećaja sigurnosti dok si u školi.“

Pažljivim čitanjem prethodne tabele lako je uočiti da, sugerišući učenici/učeniku da je to samo faza, poništavamo njen/njegov lični osjećaj identiteta i šaljemo poruku da nedovoljno poznaje sebe. Ukoliko insistirate da ćete pozvati roditelje, staratelje/hranitelje ili uputiti učenicu/učenika psihološkinji/psihologu, već vršite neku vrstu nasilja i uvodite mladu osobu u rizik od nasilja koje može doživjeti kod kuće. Ako nastavnica/nastavnik sugerise učenici/učeniku da se ponaša „normalno“, time već implicira da je njegov kvir identitet „nenormalan i nepoželjan“ i da je učenica/učenik sama/sam po sebi kriva/kriv jer se po nečemu ističe i time može postati razlog maltretiranja od strane drugih.

Kauboji razbijaju stereotipe

Film „Planina Broukbek“ reditelja Anga Lija, rađen po kratkoj istoimenoj priči Eni Pru, prati dugogodišnju skrivenu ljubav dvojice muškaraca. Hit Ledžer i Džejk Gilenhal ostvarili su izuzetno snažne i suptilne uloge u priči o dvojici kauboja čije živote nepovratno oblikuje duboka, ali skrivena ljubav. Njihova emocija, istovremeno nježna i bolna, ostavlja trajan trag i pretvara ovu priču u univerzalnu refleksiju o čežnji, izborima i hrabrosti da se voli.

Slobodna i svoja

Priča o Fridi Kalo može se koristiti kroz interdisciplinarni pristup – umjetnost, istorija i lični identitet. Njeni autoportreti otvaraju pitanja tijela, bola i pripadanja. Nastavnice i nastavnici mogu podstaći učenike i učenice da analiziraju kako se identitet izražava kroz umjetnost, čime se razvija dublje razumijevanje različitosti. Poznato je da je Frida Kalo otvoreno živjela svoju biseksualnost, ostvarujući emotivne veze i sa muškarcima i sa ženama. Među njima se pominje i odnos sa suprugom, nadrealističkim pjesnikom Andreom Bretonom, što dodatno osvjetljava njenu slobodu izraza i autentičnost u vremenu u kojem je živjela.

04 Zajednički cilj - dobrobit djeteta

Saradnja sa roditeljima

U ulozi nastavnice/nastavnika ili odjeljenjske starješine/odjeljenjskog starješine LGBTIQ+ mladih, svako od nas mora pokazati izuzetan stepen saosjećanja i istovremeno visoku etičnost u odnosu na princip povjerljivosti. Nastavnica/nastavnik mora imati svijest o tome da njegova uloga ponekad može biti ključna ne samo za učenice i učenike, već i za njihove roditelje, staratelje i hranitelje. Neophodno je obezbijediti prostor u kojem se bezuslovno štite prava djeteta i mladih, ali i pruža podrška roditelju, staratelju ili hranitelju koji imaju pravo na neznanje, nevjericu ili drugi vid neprihvatanja identiteta svog djeteta. Kao što je ranije napomenuto, nikada nemojte obavještavati roditelje, staratelje ili hranitelje učenica i učenika bez njihove izričite saglasnosti, osim ako niste prethodno procijenili da postoji neposredna opasnost za njihov život ili zdravlje.

Školsko iskustvo ukazuje na činjenicu da roditelji, staratelji i hranitelji najčešće pristupaju ovoj temi sa izraženim poricanjem. Imajući u vidu da je crnogorsko društvo još uvijek pod uticajem patrijarhalnih obrazaca, neophodno je postupati na osnovu provjerenih informacija i uz cjelovitu podršku. Bez obzira na to da li u vašem odjeljenju postoje LGBTIQ+ mladi, vaša je dužnost da na roditeljskim sastancima ponudite određene materijale koji mogu poslužiti kao smjernice roditeljima, starateljima i hraniteljima, a koji su dostupni u kvir organizacijama lokalne zajednice.

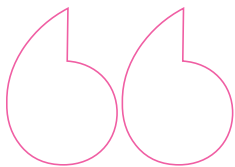
Uz saglasnost mlade osobe koja vam je ukazala povjerenje, saradnju sa roditeljima, starateljima i hraniteljima možete započeti timskim pristupom, uključujući školsku psihološkinju/školskog psihologa i pedagoškinju/pedagoga, kako biste bili sigurni da je podrška pružena djetetu ili mladoj osobi, ali i roditelju, staratelju ili hranitelju u potpunosti stručna i adekvatna.

U tom smislu, korisno je da uvijek budete spremni na aktivno slušanje i da roditelj, staratelj ili hranitelj u svakom trenutku ima pravo da izrazi svoju zabrinutost ili tugu. Drugi, ali ne manje važan praktični savjet podrazumijeva da se bezuslovno izbjegavaju ideološke rasprave i da vaš fokus bude na podršci i njegovanju osjećaja sigurnosti kod mlade osobe o kojoj je riječ.

Iako je riječ o kompleksnom i ponekad zahtjevnom poslu, neophodan je individualan pristup, jer su sve porodice različite i svakoj treba prilagoditi razgovor u skladu sa njihovom spremnošću da prihvate ponuđene informacije.

Roditeljska transformacija

Film „Molitva za Bobija“, sa Sigurni Viver u glavnoj ulozi, donosi potresnu priču zasnovanu na istinitom događaju iz 1983. godine. Majka, vođena snažnim religijskim uvjerenjima, ne uspijeva da prihvati činjenicu da je njen sin gej. Nakon njegove smrti, suočena sa krivicom i preispitivanjem vlastitih uvjerenja, prolazi kroz duboku ličnu transformaciju. Od osobe koja odbacuje, postaje glasna i posvećena zagovornica prava LGBTIQ+ osoba, a glumačka interpretacija snažno dočarava taj put razumijevanja, empatije i promjene.

U odnosu na kvir mlade, posao roditelja, staratelja, hranitelja, ali i nastavnice/nastavnika nije da popravljamo, korigujemo i oblikujemo djecu i mlade prema našim željama. Naš najznačajniji cilj je da im pružimo šansu da sebe vole i prihvataju onakvima kakvi jesu, te da na putu otkrivanja budemo svjetlost koja prkosi svim mračnim stereotipima i predrasudama.

AKTIVNOST: Ovom prilikom, kao konkretnu podršku koleginicama i kolegama, nudimo pažljivo strukturiran plan roditeljskog sastanka sa sljedećim tačkama dnevnog reda.

DNEVNI RED:

1. Obaveza škole o zaštiti djece od bilo koje vrste nasilja, a posebno nasilja zasnovanog na slobodnom ispoljavanju identiteta mlade osobe

Preporučuje se da u okviru ove tačke dnevnog reda naglasite koliko su važni povjerljivost, međusobno poštovanje i pravo mladog čovjeka na podršku u školi i kod kuće.

2. Razumijevanje procesa autovanja

Jednostavnim rječnikom, neutralnim tonom, kratko objasnite razliku između seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Seksualna orijentacija predstavlja obrazac emocionalne, romantične ili seksualne privlačnosti koji može biti usmjeren prema muškom polu, ženskom polu, oba pola ili nijednom polu.

Rodni identitet predstavlja unutrašnji, lični osjećaj sopstvenog roda – da li se neko osjeća kao muškarac, žena, oboje, nijedno ili negdje između. Ne mora nužno zavisiti od pola koji je osobi pripisan pri rođenju i odnosi se na to kako osoba doživljava sebe.

Roditelji, staratelji i hranitelji će obično sa više povjerenja pristupiti objašnjenju nastavnice/nastavnika za koju/kogjeg vjeruju da svoj posao obavlja sa izuzetnom etičnošću. Zbog toga je važno da iz vaših usta čuju da autovanje nije hirovitost mladog čovjeka, već potreba da bude prihvaćen kod kuće i u školi. Obavezno naglasite da dosadašnja istraživanja pokazuju podrška porodice ključnu za smanjenje bilo kakvog vida psihološke nesigurnosti mladih, koji uz podršku kod kuće lakše funkcionišu u školskom okruženju.

3. Edukacija roditelja

Imajući u vidu da ovako tematizovani roditeljski sastanci mogu naići na negodovanje određene grupe roditelja, staratelja i hranitelja, neophodno je podijeliti određene priručnike i materijale, kao i kontakte lokalnih organizacija koje se bave omladinskim politikama, ljudskim pravima i podrškom kvir osobama.

4. Rezime i tekuća pitanja

Ovom prilikom neophodno je omogućiti roditeljima da postave pitanja ili podijele sa vama bilo kakve dileme. Od nastavnice/nastavnika se očekuje da prilikom pripreme za održavanje roditeljskog sastanka ovlada ovom tematikom u mjeri koja će roditeljima poslužiti kao određeni putokaz.

U prilog tome, često se pojavljuju neka od sljedećih pitanja: *da li je to samo faza u razvoju djece, jesmo li negdje pogriješili u vaspitanju, kako ću zaštititi dijete od odbacivanja i maltretiranja, kako ću se sa tom činjenicom nositi pred rodbinom i komšijama, mogu li nešto promijeniti bilo kakvom vrstom psihoterapije.*

U tom slučaju bilo bi važno naglasiti da je безусловna ljubav roditelja prema djetetu njegov nepobjedivi štit, ali i sljedeće:

- Istraživanje identiteta je dio odrastanja i kod nekih može biti faza, a kod drugih cjeloživotno opredjeljenje;
- Seksualna orijentacija i rodni identitet nisu uslovljeni specifičnostima u vaspitanju, već predstavljaju dio nečije ličnosti;
- Vaša podrška kod kuće, kao i činjenica da je škola dužna da osigura nultu toleranciju na nasilje, treba da omoguće mladoj osobi puni kapacitet podrške;
- Nijeste dužni nikome ništa da objašnjavate, prioritet je vaše dijete i to je vaša privatna stvar. Postavite jasne granice prema rodbini i komšijama;
- Kada pominjemo terapiju, obično mislimo na određenu bolest, a identitet vašeg djeteta - homoseksualnost ili transrodnost - nije su bolest, što potvrđuju Svjetska zdravstvena organizacija i sve relevantne stručne organizacije.

Kejtlin Džener je

transrodna osoba koja je, kao Brus Džener, osvojila zlatnu medalju u desetoboju na Olimpijskim igrama 1976. godine, a njena tranzicija bila je jedan od najpraćenijih medijskih događaja na svjetskoj sceni.

Majka Čeza Bona

Poznata pjevačica i oskarovka Šer često se ističe kao važna gej ikona zbog svoje dugogodišnje podrške LGBTIQ+ zajednici. Posebno se u pedagoškom kontekstu može naglasiti njen primjer roditeljske ljubavi i prihvatanja, jer je podržala svoje dijete, Čeza Bona, u procesu tranzicije. Iako joj, kako je sama govorila, taj proces u početku nije bio lak za razumijevanje, pokazala je spremnost da uči, prihvati i bude uz svoje dijete. Ovaj primjer jasno pokazuje koliko su otvorenost, podrška i безусловna ljubav važni u razvoju identiteta i osjećaja sigurnosti kod mladih. Za nastavnice i nastavnike, ovakve priče mogu biti snažan alat u razgovoru o empatiji, razumijevanju i prihvatanju različitosti.

05 Savezništvo koji mijenja pravila igre

Saradnja sa institucijama

Ponekad, i pored zakonskih okvira koji zabranjuju diskriminaciju LGBTQ+ osoba, dolazi do ozbiljnog kršenja njihovih prava, te je neophodno saradivati sa institucijama i upoznati se sa strateškim dokumentima, kao što je Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTQ+ osoba u Crnoj Gori 2024 -2028. godine.

Školska svakodnevica u Crnoj Gori vrlo često pokazuje da LGBTQ+ mlade osobe osjećaju nesigurnost i neprijatnost u učionici, školskim hodnicima i svlačionicama sale za fizičko vaspitanje. Nastavnice i nastavnici često nijesu u mogućnosti, a ne bi bilo ni prikladno, da sami rješavaju kompleksne sistemske probleme.

Uobičajeno je da odjeljenjska starješinka/odjeljenjski starješina ili predmetne nastavnice i nastavnici probleme nasilja ili kršenja ljudskih prava rješavaju unutar same škole ili u saradnji sa pedagoško-psihološkom službom. Međutim, nastavnice i nastavnici moraju znati da je njihova profesionalna i administrativna obaveza saradnja sa institucijama, koja može obezbijediti sveobuhvatnu zaštitu LGBTQ+ mladih osoba.

Orlandova promjena

Roman „Orlando“ autorke Virđžinije Vulf može se koristiti za razgovor o promjenljivosti identiteta kroz vrijeme. Lik koji mijenja pol omogućava nastavnicama i nastavnicima da uvedu temu roda bez stereotipa. Važno je razgovarati pažljivo i uz uvažavanje različitih stavova. Time se razvija sigurno i inkluzivno okruženje.

Pred očima nastavnica i nastavnika najvažnije su potrebe mladih, ali tek udruživanjem sa institucijama moguće je izgraditi put kojim mlade LGBTQ+ osobe mogu sigurno koračati. Dakle, pored empatije prosvjetnih radnica i radnika, potrebna je i snaga zakona koji će biti poštovan i obezbijediti stvarnu zaštitu.

Adekvatno edukovan i ohrabren nastavnik može se povezati sa institucijama i time izaći iz uloge usamljenog pojedinca koji se bori protiv snažno ukorijenjenih tradicionalnih uvjerenja. Obrazovni sistem u Crnoj Gori mora garantovati da nijedno dijete neće ostati nezaštićeno u školi, porodici i široj zajednici.

● **Institucija zaštitnika ljudskih prava i sloboda**

Nastavnice i nastavnici moraju biti svjesni da su oni glas djeteta i da tek udruživanjem tih glasova do institucija dopire eho koji daje moć tom glasu da se daleko čuje. Jedna od ključnih adresa kojoj se treba obratiti kada u školi dođe do kršenja prava LGBTQ+ osoba jeste Institucija zaštitnika ljudskih prava i sloboda, odnosno ombudsmanka/ombudsman.

Podnošenje pritužbe ombudsmanki/ombudsmanu potpuno je besplatno. Ovaj postupak ne zahtijeva složena obrazloženja, već navođenje činjenica koje se odnose na prava kvir mladih.

Ombudsmanka/ombudsman može reagovati i samoinicijativno ukoliko prepozna da su u određenim oblastima njihova prava narušena. Ovom prilikom valjalo bi razmisliti koliko često kvir osobe imaju priliku da se zaposle u školi i da svojim primjerom ohrabre mlade i uliju im povjerenje u prihvatanje društva u cjelini.

● **Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija**

Vjerujemo da je svim zaposlenima u obrazovnom sistemu poznato da je Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija obavezano principom nulte tolerancije na bilo koju vrstu diskriminacije i nasilja. Ipak, realnost pokazuje da i dalje postoje brojni slučajevi nasilja u školama u različitim pojavnim oblicima.

Zbog toga je neophodno obezbijediti sigurnost učenica i učenika u školama i insistirati na tome da uprave škola i svi zaposleni preuzmu odgovornost u vezi sa ovim pitanjem. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, u okviru svojih direktorata za predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, dužno je da implementira potpunu inkluziju LGBTQ+ učenica i učenika i tako obezbijedi cjelovito poštovanje njihovih prava.

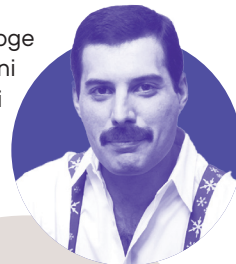
● **Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava**

Premda su gore navedene adrese prve i najdostupnije nastavnicama i nastavnicima, poželjno je da uprave škola informišu članice i članove nastavničkih vijeća o nadležnostima Ministarstva ljudskih i manjinskih prava. Ovo ministarstvo zaduženo je za kreiranje politika i nadzor nad primjenom poštovanja prava LGBTQ+ osoba.

Senzibilisanost nastavnica i nastavnika za pomenute teme može podrazumijevati i obraćanje ovom ministarstvu radi obezbjeđivanja sredstava koja će omogućiti vidljivost i integraciju LGBTQ+ osoba u školama.

● **Centri za socijalni rad**

U prethodnom poglavlju, koje se tiče saradnje sa roditeljima, starateljima i hraniteljima, naglašene su specifične porodične okolnosti u kojima se ukazuje potreba za adekvatnom psihosocijalnom podrškom. Saradnja sa centrima za socijalni rad i policijom ponekad se nameće kao neophodnost u slučajevima ugroženosti LGBTQ+ mladih.

Fredi Mercuri, pjevač legendarne grupe „Queen“, jedan je od najpoznatijih biseksualnih umjetnika. Svoju dugogodišnju partnerku Meri Ostin nazivao je ljubavlju svog života, a do smrti je ostao u vezi sa Džimom Hatonom.

- **Zdravstvene ustanove**

Uz saglasnost mlade osobe i procjenu nastavnice/nastavnika, mladom čovjeku može biti ponuđena mogućnost odlaska u savjetovalište u okviru primarne zdravstvene zaštite. Na taj način moguće je podržati njihovo mentalno zdravlje i istovremeno stvoriti podržavajuće okruženje za mladu osobu koja osjeća da joj je podrška neophodna.

- **Nevladine organizacije**

Iako se posljednjih godina osjeća snažnije prisustvo civilnog sektora u crnogorskim učionicama, ono se i dalje ne čini dovoljnim. Zbog toga je važno uputiti učenice i učenike na pohađanje obuka, radionica i vebinara koji se bave pravima LGBTIQ+ osoba.

Ukoliko učinite dostupnim učenici/učeniku ovakve sadržaje, probudit ćete njihovu želju da u budućnosti budu građanski aktivisti i aktivistkinje i da ne dozvole narušavanje ljudskih prava. U tom pravcu neophodno je uspostaviti saradnju sa organizacijama kao što su: Asocijacija Spektra, Queer Montenegro, Asocijacija Stana, Centar za građansko obrazovanje (CGO), Akcija za ljudska prava (HRA), Juventas, Centar za ženska prava...

Ljubavno rivalstvo

Serijski „Heated Rivalry“, kod nas prevedena kao „Vatreni rivali“, temelji se na bestselleru Rejčel Rid i prati ljubavnu priču dvojice hokejaša - Kanađanina Šejna Holandera i njegovog ruskog rivala Ilje Rozanova. Šejn i Ilja su najveće zvijezde u hokeju, a njihova veza počinje kroz ambiciju, rivalstvo i neobjašnjivu privlačnost. Ono što na početku djeluje kao tajna avantura prerasta u višegodišnje putovanje ispunjeno ljubavlju, poricanjem i procesom samospoznaje, pokazujući složenost i dubinu njihovih osjećanja.

06 Nulta tolerancija na nasilje

Procedure dokumentovanja slučaja nasilja

Suzbijanju nasilja prema kvir osobama u crnogorskim školama moguće je doprinijeti adekvatnom i blagovremenom reakcijom, uz poštovanje protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja. Ukoliko je riječ o nasilju motivisanom seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom, od zaposlenih u školi se očekuje visok stepen profesionalnosti, uz poštovanje sljedećih koraka:

1. Identifikacija nasilja i obezbjeđivanje sigurnosti mlade osobe koja je pretrpjela nasilje

Nasilje može prijaviti učenica/učenik koji je pretrpio nasilje ili mu svjedočio, kao i nastavnica/nastavnik ili roditelj, staratelj ili hranitelj.

2. Službeno dokumentovanje slučaja nasilja

Škola je odgovorna da vodi preciznu dokumentaciju o svakom slučaju nasilja zasnovanog na nečijem identitetu ili seksualnoj orijentaciji.

3. Hitno postupanje školskog tima za prevenciju i zaštitu od nasilja

Svaka škola je dužna da formira tim za prevenciju i zaštitu od nasilja, čije članice i članovi treba da budu pažljivo birani na osnovu njihovog senzibiliteta i povjerenja učenica i učenika. Članice i članovi tima procjenjuju o kakvoj vrsti nasilja je riječ i određuju dalje postupanje, odnosno nadzor nad pravilnim sprovođenjem procedura. Jedna od obaveza ovog tima jeste sačinjavanje službene zabilješke, čiji će primjer biti naveden u daljem tekstu.

Filozofija prihvatanja sebe

Lana Vačovski i Lili Vačovski, danas poznate kao sestre Vačovski, autorke su kulturnog filma „Matriks“, koji generacije gledalaca i učenika rado prate. Sa pedagoškog stanovišta, važno je naglasiti da ovaj film, pored svoje popularnosti i uzbudljive radnje, nosi i dublje poruke o identitetu, slobodi i prihvatanju sebe. Jedna od autorki istakla je da se „Matriks“ može tumačiti i kao metafora transrodnog iskustva i potrage za sopstvenim identitetom. Lana Vačovski i Lili Vačovski su transrodne osobe.

4. Obavještanje nadležnih institucija

U zavisnosti od procjene tima za prevenciju i zaštitu od nasilja u školi određuje se težina slučaja, iako je važno naglasiti da nulta tolerancija svako nasilje smatra dovoljnim razlogom za pokretanje postupka. Stoga, uvid u dokumentaciju imaju:

- *Uprava policije* - u slučajevima fizičkog i digitalnog nasilja i/ili prijetnji koje ugrožavaju osjećaj bezbjednosti;
- *Centar za socijalni rad* - kada je neophodna procjena porodične situacije mlade osobe koja je počinila nasilje i/ili osobe koja je pretrpjela nasilje, kako bi im bila obezbijeđena odgovarajuća profesionalna podrška;
- *Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija* - u svim slučajevima nasilja, kroz redovno izvještanje.

Od 1. septembra 2026. godine stupa na snagu obavezna primjena *Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja*. Riječ je o krovnom dokumentu koji podrazumijeva kontinuiranu saradnju škole, policije, centara za socijalni rad i zdravstvenih ustanova u cilju hitnog reagovanja na svaki oblik nasilja, uključujući i verbalno i digitalno uznemiravanje kvir mladih osoba.

Ovim protokolom nalaže se prijavljivanje policiji ili tužilaštvu svake prijetnje izrečene verbalno ili putem digitalnih sredstava komunikacije. Protokol zabranjuje diskriminaciju mladih, posebno kada je riječ o njihovoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu. Takođe, precizno definiše uloge svih aktera u školi - uprave, pedagoških službi, nastavnica i nastavnika.

Dežurna nastavnica/dežurni nastavnik i odjeljenjska starješinka/odjeljenjski starješina dužni su da podnesu pisanu informaciju upravi škole o svakom obliku nasilja nad kvir mladima. Tim za prevenciju i zaštitu od nasilja dužan je da kreira plan zaštite konkretnog učenika/učenice, uz obavezno poštovanje privatnosti i izbjegavanje bilo kakvog oblika prisilnog autovanja mlade osobe.

Pored navedenog, svaki oblik nasilja mora biti blagovremeno evidentiran u elektronski dnevnik. Prilikom evidencije neophodno je navesti da je motiv počinitelja/počiniteljke zasnovan na homofobiji ili transfobiji.

Neprijavljeno nasilje ostaje nezabilježeno i ostavlja prostor da se ponovi. Dokumentovano nasilje i jasno zabilježene činjenice predstavljaju poruku da takvo ponašanje mora biti zaustavljeno.

Oskar Vajld, autor svjetski poznatog romana „Slika Dorijana Greja“, postao je jedna od prvih poznatih žrtava homofobije i služio je zatvorsku kaznu zbog „velike besramnosti“.

Snaga bezuslovne ljubavi

Priča Lili Elbe, predstavljena u filmu „Dankinja“, uči nas o hrabrosti i ličnom identitetu, jer je bila jedna od prvih transrodnih osoba koja je javno živjela svoju autentičnu potrebu za promjenom pola. Kao nastavnice i nastavnici, ovu priču možemo koristiti da učenice i učenike podstaknemo na empatiju i inkluzivno razmišljanje. Promovisanje ovakvih tema u učionici doprinosi stvaranju podržavajuće i tolerantne školske sredine.

Praktični prilog: SLUŽBENA ZABILJEŠKA O INCIDENTU NASILJA / DISKRIMINACIJE

Obrazovna ustanova: _____

Datum i vrijeme događaja: _____

Mjesto: _____

1. UČESNICI (Ime, prezime i razred):

Učenica/učenik koja/koje je pretrpjelo nasilje:

Učenica/učenik koja/koje je počinila/počinio nasilje:

Svjedoci (ako ih ima):

2. OPIS DOGAĐAJA:

(Navesti hronološki slijed događaja i koristiti citate ako je bilo verbalnog nasilja)

3. OBLIK NASILJA:

Označi vrstu nasilja:

- Fizičko
- Verbalno
- Digitalno
- Socijalno (Izolacija)

Specifični indikatori:

- Korišćenje pogrdnih naziva za seksualnu orijentaciju/rodni identitet.
- Ruganje na osnovu rodnog izražavanja (odjeća, frizura, ponašanje).
- Prijetnje autovanjem (otkrivanjem identiteta drugima bez dozvole).

4. PROCJENA NIVOVA NASILJA

- Nivo 1 (Jednokratni sukob, blaže uvrede)
- Nivo 2 (Ponavljano nasilje, jače uvrede, grupni pritisak)
- Nivo 3 (Teže fizičko nasilje, ozbiljne prijetnje, ugrožavanje bezbjednosti)

5. PREDUZETE HITNE MJERE:

- Razdvajanje učesnika.
- Pružanje prve pomoći / Pozivanje hitne pomoći.
- Savjetodavni razgovor sa žrtvom (u sigurnom prostoru).
- Obavještanje Uprave škole i Tima za i prevenciju zaštitu od nasilja.

6. DALJI KORACI I OBAVJEŠTAVANJE:

Obaviješteni roditelji počiniteljke/počinioca nasilja:

DA / NE (Datum: _____)

Obaviješteni roditelji učenice/učenika koje je pretrpjelo nasilje:

DA / NE (Datum: _____)

Konsultovan Tim za prevenciju i zaštitu od nasilja.

Slučaj prosljeđen:

Policiji: DA / NE (Datum: _____)

Centru za socijalni rad: DA / NE (Datum: _____)

Ministarstvu: DA / NE (Datum: _____)

Potpis nastavnice/ nastavnika: _____

Potpis direktora/pedagoga: _____

